

Dawid ADAMCZYK

OBRAZ ROSJANINA W REPORTAŻU JACKA HUGO-BADERA „BIAŁA GORĄCZKA” I JEGO ROSYJSKIM PRZEKŁADZIE

*The Picture of Russian in the Reportage of Jacek Hugo-Bader “Biała Gorączka”
and its Russian Translation*

Keywords: Polish literature of journey, Russian’s picture, reportage, Jacek Hugo-Bader

Contact: Uniwersytet Śląski w Katowicach; adamczyk.dawid93@gmail.com

Postrzeżenie Rosjan stanowi jeden z bardziej skomplikowanych aspektów polskiej tożsamości narodowej, co jest związane z naznaczoną dramatycznymi wydarzeniami historią stosunków polsko-rosyjskich (m. in. rozbiorami Rzeczypospolitej, II wojną światową czy sposobem funkcjonowania i upadkiem Związku Radzieckiego). Stosunki te w znacznym stopniu przyczyniły się do powstania negatywnych i niezmiennych od dziesięcioleci stereotypów na temat przedstawicieli narodu rosyjskiego. Tendencja ta wydaje się nieodwracalna nawet w obliczu udziału nowych pokoleń w kształtowaniu opinii społecznej. Wyniki badań przeprowadzonych w XXI wieku wskazują jedynie na kilka pozytywnych cech, jakie Polacy utożsamiają z Rosjanami (gościnność, wesołość, dobroć, skłonność do rozrywek), w zestawieniu z szerokim wachlarzem negatywnych (np. pijaństwo, nieschludność, niegospodarność, niezdyscyplinowanie, zacofanie, nieuczciwość, niemoralność) (Błuszkowski 2003: 150–152). Stanowi to tylko niewielkie przesunięcie w porównaniu do powojennego obrazu Rosjan, uważanych wówczas za niemożliwy do zatrzymania, bezwzględny i niszczycielski żywioł, wśród którego można odnaleźć przyjazne jednostki (Korczyński 2017: 36).

Podobne portrety Rosjan odnajdujemy w polskiej literaturze poprzednich wieków. Już w tekstach renesansowych pisarzy Rosjanie są przedstawiani jako carscy niewolnicy, a ich państwo jako zagrożenie. Intesyfikację takiego podejścia można zaobserwować w tekstach epoki romantyzmu, która przypada na początku 123-letniego okresu, podczas którego Polska nie istnieje na mapie Europy. Czas ten był naznaczony twórczością „ku pokrzepieniu serc“, często będącą apelem o niepodległościowy zryw i podejmującą próbę kształtowania polskiej tożsamości narodowej. Jednak w tekstach nasławniejszego polskiego wieszczka – Adama Mickiewicza, zauważalne jest

oddzielenie obrazu rosyjskiego aparatu władzy (charakteryzującego się wręcz zwierzęcą nienawiścią w stosunku do Polaków) od obrazu Rosjanina – przyjaznego i dobrego człowieka (<http://www.mysl-polska.pl/777>).

Władza państwowa i aktywność polityczna – te dwa aspekty najbardziej niepokoją Polaków, dla których Rosjanie, „gdyby nie mieli państwa, a tylko kulturę, byłiby najbardziej ulubioną nacją“ (de Lazari 2006: 6). Z jednej strony pozytywne postrzeganie Rosjan przez Polaków ma swoje źródło w wspólnym słowiańskim korzeniu obu kultur narodowych. Z drugiej jednak strony, krytyka w stosunku do państwa rosyjskiego nierzadko opiera się na przekonaniu o jego przynależności do obcego, z polskiego punktu widzenia, kulturowego kręgu Wschodu.

Za kolejny istotny czynnik, sprzyjający zakorzenieniu i usprawiedliwieniu w polskiej świadomości zbiorowej przedstawionego wcześniej negatywnego stereotypowego obrazu Rosjan należy uznać informacje na temat ich państwa, przekazywane i publikowane w środkach masowego przekazu. Po skandalu dopingowym z udziałem rosyjskich sportowców i zajęciu Krymu, które było szeroko komentowane, obecnie media skupiają się na sprawie Aleksieja Nawalnego i rosyjskiej aktywności militarnej wzdłuż granicy z Ukrainą, a także niekorzystnej z perspektywy polskiej racji stanu budowie gazociągu Nord Stream 2. Nie zwraca się przy tym uwagi na działalność organizacji zajmujących się wspieraniem przyjaznych kontaktów pomiędzy Polską i Rosją. Prowadzi to do postrzegania Rosjan przez Polaków prawie wyłącznie przez pryzmat rosyjskiej polityki, działającej z rozkazów Kremla, w związku z czym wizurek państwa nie zostaje oddzielony od wizerunku jego mieszkańców (Korzeniowska-Berczyńska 2003: 127).

Opisane powyżej determinanty nie tylko odcisnęły piętno na portrecie Rosji i Rosjan, ale stały się także przyczynkiem do licznych dyskusji w przestrzeni polskiej opinii publicznej. Pomimo dużej popularności, temat „Rosja” nadal pozostaje aktualny. Za przejaw takiego stanu rzeczy można uznać chociażby szeroki wybór reportaży literackich opisujących rosyjską rzeczywistość. Wśród nich odnajdujemy także teksty przetłumaczone na język rosyjski.

Jednym z bardziej wyrazistych pisarzy, którzy zmierzili się niejednokrotnie ze wspomnianym zagadnieniem jest Jacek Hugo-Bader, od lat 90. związany z „Gazetą Wyborczą”. Jego „Dzienniki Kołymskie”, „W rajskiej dolinie wśród zielska” i „Biała gorączka” do dziś cieszą się popularnością wśród polskich czytelników za sprawą przyjętej przez pisarza strategii w przedstawianiu Rosji jako obiektu badań, zapewniającego emocjonujące przeżycia i adrenalinę. Strategia ta pozwoliła skupić się na tym, co niezrozumiałe, niezwykle, szczególne, inne czy kontrowersyjne. Hugo-Bader

przydaje Rosji pewną egzotyczność, co osiąga dzięki m. in. wyborowi trasy czy informatorów, wśród których odnajdujemy hipisów, raperów, narkomanów, członków sekty, krewnych postaci historycznych, czy przedstawicieli mniejszości narodowych (Собчак, Вуйчак 2019: 47).

Niestety, jego książki nie doczekały się przekładu na język rosyjski. Wyjątek stanowi tytułowy reportaż jednej z nich – „Biała gorączka”, który, przetłumaczony przez Jurija Czajnikowa, ukazał się w czasopiśmie literackim „Zvezda”. W tekście tym pisarz skupił się na historii opowiedzianej z punktu widzenia przedstawicieli mniejszości narodowej Ewenków. Dotyczy ona grupy pasterzy, którzy zginęli z powodu syndromu poalkoholowego nazwanego białą gorączką. Ludy północy nie tolerują napojów alkoholowych w związku z dietą opartą prawie wyłącznie na mięsie. Ten sposób odżywiania zmienił ich metabolizm do tego stopnia, że niewielka ilość alkoholu wywołuje stan upojenia, a syndrom odstawienia równa się bardzo silnej psychozie, która może doprowadzić do zachowań autodestrukcyjnych.

W przywołanym reportażu uwagę zwracają przede wszystkim określenia dotyczące Rosjan i sposób ich oddania w przekładzie:

Шаманка на oczach wszystkich zmienia się w stuletnią staruszkę. Zarzuca garb na plecy, nogi wykrzywiają się jej w pałąk, a słowa skrzypią jak wieko trumny, przykazuje, żeby Lena spisała wszystko czego potrzebuje od duchów.

*Lena zaczyna więc tak: „Szanowny Sowoki. W pierwszych słowach mojego listu zwracam się do Ciebie z uprzejmą prośbą, żeby **te Ruski** oddali nasze ziemie...” (Hugo-Bader 2011: 153).*

Шаманка на глазах всех присутствующих превратилась в столетнюю старуху. На спине вырос горб, ноги согнулись дугой, голос заскрипел, как крышка гроба. Приказала Лене написать все, чего та хочет от духов.

*Послание Лены начинается так: «Уважаемый Совоки. В первых строках моего письма обращаюсь к Тебе с убедительной просьбой, чтобы **русские** вернули нам наши земли...» (https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=1285).*

Z perspektywy języka wyjściowego słowo *Ruski* dla określenia Rosjan nie budzi wątpliwości co do interpretacji. Jest to potoczna i bardziej negatywnie nacechowana forma słowa *Ruscy* (Лешкова 2018: 167). W języku rosyjskim nie znajdziemy ekwiwalentów wyrażających negatywny stosunek do przedstawicieli kultury języka docelowego. Istnieje określenie *русак*, ma ono jednak pozytywne znaczenie: ‘człowiek

z cechami rosyjskiego charakteru; prosty, dobry rosyjski człowiek’ (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1012746>).

Na uwagę zasługuje również użycie w oryginale zaimka wskazującego *te*, który nie został oddany w przekładzie. Zabieg ten wzmacnia negatywny obraz Rosjan: *te Ruski* – w domyśle ci, którzy zabrali nasze ziemie i są odpowiedzialni za nasz los. O ile w przypadku nominacji *Ruski* można mówić o nieprzekładalności, to umieszczenie rosyjskiego zaimka *эту* mogłoby w pewnym stopniu oddać ekspresywność listu eweńskiej kobiety. Zamiast tego, można stwierdzić, że fragment ten został zneutralizowany przez tłumacza.

Dalej także napotykamy różnice w podejściu do określeń przedstawicieli narodowości rosyjskiej:

– *Renifery zawsze cielą się w tym samym miejscu (...) Sto lat do tyłu albo i więcej wybrały sobie rzekę Jaltę, a oni tam zaczęli kopać złoto (...)*

– *A Rusek wszystko zamorduje, żeby się nazreć mięsa (...) udają, że nie odróżniają dzikich reniferów od naszych...*

– *To mój Dima idzie do nich – ciągnie Masza i tłumaczy – żeby nie ubijali tych naszych matek, bo one mogą tylko tam, a oni śmieją się, a ten ich naczelnik, taki potężny, wstrętny **ruski chłop**, mówi, że niczego nie im możemy zabronić, **bo to ruska ziemia, a nie nasza** (Hugo-Bader 2011: 172).*

– *Олени всегда телятся в одном и том же месте (...) Сто или больше лет тому назад выбрали себе реку Ялду, а они там золото начали копать.*

– *Русский все убьет, лишь бы мяса нажраться, — подключается ее муж. — Прикидываются, что не различают диких оленей от наших...*

– *Вот и идет мой Дима к ним, — продолжает Машиа, — и объясняет, даже просит, чтобы не убивали этих наших маток, потому что они могут рожать только там, а они смеются, а этот их начальник, толстый такой, противный **русский мужик**, говорит, что мы ничего не можем им запретить, **потому что это русская земля, а не наша** (<https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=1285>).*

Ponownie należy przyjrzeć się określeniu Rosjanina – *Rusek* – które jest bardziej negatywną formą określenia *Ruski* dla nazwania męskiego przedstawiciela narodu rosyjskiego (Лешкова 2018: 166). Wątpliwości wzbudza pominięcie w tłumaczeniu partykuły *a*, która pełni funkcję ograniczającą i przeciwstawiającą (wszyscy rozumieją, tylko Rosjanin tak czyni), co wzmacnia ujętą przez autora wypowiedź Ewenki. W tym

przypadku mamy jednak do czynienia z kompensacją utraconych znaczeń poprzez wprowadzenie do rosyjskiej wersji reportażu spójnika *лишь бы* – podkreślenie celu, dla osiągnięcia którego subiekt jest gotowy dołożyć maksymalnych starań (https://www.efremova.info/word/lish_by.html). Transformacja ta wzmacnia negatywny obraz Rosjanina, pozbawiając ewentualnych wątpliwości co do interpretacji jego działań.

Warto przyjrzeć się także nominacji *ruski chłop*. W języku polskim użyty przymiotnik, nawiązujący do przynależności narodowej jest również nacechowany negatywnie. Neutralnym określeniem jest przymiotnik *rosyjski*. Kolejny raz wskazuje to na brak ekwiwalentu w kulturze docelowej.

Za dobrą decyzję translatorską można uznać przekład wyrażenia *ruska ziemia, a nie nasza* – *потому что это русская земля, а не наша*. Użyty w tłumaczeniu przymiotnik tym razem w pełni oddaje znaczenie oryginału. Wiąże się to z rozgraniczeniem w języku rosyjskim znaczeń słów *русский* (odnoszący się do narodu i jego kultury, np. *русский менталитет, русская кухня, русская литература*) i *российский* (odnoszący się do państwowości, np. *Российская Федерация, российское законодательство, российская территория*). Na uwagę zasługuje fakt, że w polszczyźnie istnieje różnica semantyczna obejmująca omawiane przymiotniki, ale ma ona swoje źródło w etnonimie *Rusin* – ogólnej nazwie stosowanej dawniej przez Polaków w stosunku do Wschodnich Słowian, następnie do realiów ukraińskiej i białoruskiej kultury, a w czasie międzywojnia oznaczającej narodowość ukraińską (Лазари 2005: 1–7). Zastosowanie przymiotnika *русская* w tych okolicznościach w pełni oddaje artykułowaną przez Ewenkę kwestię – traktowanie przez przedstawiciela władz terytorium zamieszkałego przez mniejszość jako rdzennie rosyjskiej ziemi i potwierdza interlingwalne kompetencje tłumacza.

Rosjanie wszystkich niesłowiańskich mieszkańców Syberii nazywają pogardliwie czurkami. Wymyślają na ich temat niezliczone kawały, tak jak my wymyślamy kawały o mieszkańcach Wąchocka, a Amerykanie o głupich Polaczkach. Piloci nie chcą latać nad Czukotką, bo miejscowi lubią wsiadać i wysiadać w biegu. Jak większość kawałów także i te wzięły się z obserwacji życia codziennego – w tym przypadku pijaków (Hugo-Bader 2011: 153).

Всех неславянских жителей Сибири русские презрительно называют чурками. Создают о них бесчисленные анекдоты, вроде тех, что мы придумываем о жителях Вонхоцка, а американцы – о глупых полячишках. Как и большинство анекдотов, эти тоже взяты из наблюдений за повседневной жизнью, в данном случае – за жизнью пьяниц (<https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=1285>).

Ostatni przywołany fragment jest przykładem złagodzenia treści reportażu w języku docelowym. Autor sugeruje, że kształtowanie się negatywnych stereotypów na temat grup etnicznych jest powszechną praktyką. W tym celu zestawia żarty na temat Polaków o mieszkańcach prowincji oraz kawały Amerykanów o Polaczkach z dowcipami na temat mniejszości w granicach Państwa Rosyjskiego.

Wprost do rosyjskiej wersji reportażu zostało przeniesione określenie *czurki*, gdyż ukształtowało się ono w ruszczyźnie od słowa *чурка* (rzadziej *чурак*). Dosłownie oznacza ono krótki, okrągły kawałek pnia lub korony drzewa przed obróbką (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/266928>). Przenośny sens tego określenia ma negatywny, a nawet wulgarny wydźwięk, odnoszący się do człowieka o odmiennej niż rosyjska przynależności etnicznej i kulturowej (najczęściej przedstawicieli narodowości obszaru Kaukazu) jako osoby niezdolnej do odczuwania emocji, okrutnej, nie potrafiącego współczuć (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/266928>), również o obniżonych zdolnościach intelektualnych (<https://slovar.cc/sleng/vor/2492346.html>). O pogardzie, którą jest naznaczone to słowo świadczą związane z nim powiedzenia, np. *чурка с глазами* ‘głupi człowiek’ (Мокиенко, Никитина 2007: 743) i *жить за чурку* ‘być nikomu niepotrzebnym’ (Мокиенко, Никитина 2007: 743).

Dalsza część fragmentu jest z kolei przykładem opuszczenia i neutralizowania przez tłumacza kontrowersyjnych z perspektywy kultury docelowej stwierdzeń. Odnosi się to do opuszczenia w rosyjskim przekładzie fragmentu *Piloci nie chcą latać nad Czukotką, bo miejscowi lubią wsiadać i wysiadać w biegu*. Mowa tutaj o rosyjskich pilotach.

W „Białej gorączce” odnajdujemy kolejny negatywny wizerunek Rosjan, którzy zostali przedstawieni w roli kolonizatorów uciskających mniejszość etniczną. Spoglądając na użyte w autorskim zapisie wypowiedzi Ewenków określenia nazywające Rosjan, można je uznać za nieprzekładalne. Bez wątplenia autor reportażu, wykorzystując możliwości języka polskiego, nadał tłumaczonym przez siebie wypowiedziom, przytoczonym w pierwszym i drugim fragmencie, większą ekspresywność. Z punktu widzenia tłumacza określenia te okazały się niemożliwe do oddania, gdyż język rosyjski jest w tym wypadku narzędziem komunikacji kolonizatorów i nie istnieją w nim nacechowane w podobny sposób określenia.

Ciekawą z perspektywy rosyjskiej recepcji „Białej gorączki” jest decyzja tłumacza o opuszczeniu kontrowersyjnego żartu o pilotach latających nad Czukotką. W zestawieniu z wywoodem autora o powszechnej naturze kawałów na temat określonych grup wspomniane pominięcie ogranicza negatywny obraz Rosjan, którzy jak zostało to ujęte w *Białej gorączce* skolonizowali ziemie Ewenków, przywieźli ze

sobą zabójczą wódkę, nie liczą się z potrzebami mniejszości, nazywają jej przedstawicieli pogardliwie *dziurkami*, a jeszcze mieliby żartować na ich temat. W związku z powyższym można uznać, że wizerunek Rosjan w przypadku tego reportażu został złagodzony w procesie tłumaczenia nie tylko z powodu nieprzekładalności, ale także poprzez zamierzoną ingerencję tłumacza.

Summary

The following paper features the issue of Russians picture in the reportage of Jacek Hugo-Bader “Biała gorączka” In the theoretical part there were presented the main stereotypes concerning Russians which exist in Polish public awareness and there was characterized the specificity of the author’s creation. In the analytical part the attention was turned to unique author’s methods of the picture of Russians, which were confronted with Russian version of reportage.

Literatura

- Bluszkowski, J.** *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa: Elipsa, 2003.
- de Lazari, A.** Wzajemne uprzedzenia Polaków i Rosjan. In: de Lazari, A. (ed.) *Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2006, s. 4–13.
- Hugo-Bader, J.** *Biała gorączka*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2011.
- Korczyński, T. M.** Wizerunek Rosjanina w Polsce. Socjologiczna analiza zjawiska stereotypu narodowego w paradygmacie socjologii. *Journal of Modern Science*. 2017 (32), s. 29–44.
- Korzeniowska-Berczyńska, J.** Obraz Włodzimierza Putina ze stereotypami Rosji w tle. In: Paradowski, R., Ossowski, Sz. *Polska w Rosji – Rosja w Polsce. Stosunki polityczne*. Poznań: Wyd. Naukowe INPiDz UAM, 2003, s 31–41.
- Лазари, А.** Русскость, советскость и российскость в польской культурной запрограммированности. Зарисовка вопроса. In: Шылежкова, С.Г. (ред.) *Россия-Польша: Филологический и историко-культурный дискурс*. Магнитогорск: Издательство Магнитогорского государственного университета, 2005, с. 1–7.

Лешкова, О.О. «Руски, росыжский, радзееки, совееки...»: к вопросу о семантической и прагматической эволюции лексем. In: Ремнева, М.Л., Ананьева, Н.Е., Васильева, В.Ф., Изотов, А.И., Ковтун, Е.Н., Лифанов, К.В., Останчук, О.А. (ред.) *Славянский мир. Язык, литература, культура*. Москва: Макс Пресс, с. 164–167.

Мокиенко, В.М., Никитина, Т.Г. *Большой словарь русских поговорок*. Москва: Олма Медия Групп, 2007.

Собчак, Б., Вуйчак, М. Образы России: стратегии представления России в современном польском репортаже. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия «Гуманитарные и социальные науки»*. 2019 (3), с. 41–54.

Źródła elektroniczne

Dostęp z: <http://www.mysl-polska.pl/777> (2021-04-29).

Dostęp z: <https://zvezdaspb.ru/index.php?page=8&nput=1285> (2021-04-29).

Dostęp z: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1012746> (2021-04-29).

Dostęp z: https://www.efremova.info/word/lish_by.html (2021-04-29).

Dostęp z: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/266928> (2021-04-29).

Dostęp z: <https://slovar.cc/sleng/vor/2492346.html> (2021-04-29).

The article is accessible in open access mode under licence CC BY-NC-ND Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0